

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-33-1>

УДК 339.543

ОРГАНІЗАЦІЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ

CUSTOMS CONTROL ORGANIZATION: EUROPEAN PRACTICES

Войченко Тетяна Олександрівна
кандидат економічних наук, доцент,
Національний авіаційний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0109-4622>

Voichenko Tetiana
National Aviation University

Стаття присвячена актуальним питанням ефективно організації митних процедур, пов'язаних зі здійсненням митного контролю. Проаналізовано досвід країн Європейського Союзу. Відзначено, що митні адміністрації діють на основі комплексного підходу. Встановлено, що діяльність митних органів одночасно спрямована на підвищення ефективності та спрощення митних процедур. Підкреслено значний рівень цифровізації процесів. Зосереджено увагу на використанні митного пост-аудиту як сучасної форми митного контролю, досліджено специфіку його запровадження в країнах Європейського Союзу. Визначено шляхи удосконалення діяльності митних органів в сфері контролю, які представляють інтерес для подальшої адаптації в Україні.

Ключові слова: митний контроль, спрощення митних процедур, митне оформлення, митний пост-аудит, зарубіжний досвід.

Статья посвящена актуальным вопросам эффективной организации таможенных процедур, связанных с осуществлением таможенного контроля. Проанализирован опыт стран Европейского Союза. Отмечено, что таможенные администрации действуют на основе комплексного подхода. Установлено, что деятельность таможенных органов одновременно направлена на повышение эффективности и упрощение таможенных процедур. Подчеркнуто значительный уровень цифровизации процессов. Сосредоточено внимание на использовании таможенного пост-аудита как современной формы таможенного контроля, исследована специфика его внедрения в странах Европейского Союза. Определены пути совершенствования деятельности таможенных органов в сфере контроля, представляющие интерес для дальнейшей адаптации в Украине.

Ключевые слова: таможенный контроль, упрощение таможенных процедур, таможенное оформление, таможенный пост-аудит, зарубежный опыт.

The article is devoted to topical issues of effective organization of customs procedures related to the implementation of customs control, which will ensure an appropriate level of national security and protection of the country's economic interests, as well as the development of foreign economic activity. Attention is focused on the fact that the leading European countries pay great attention to the formation of the customs control system, use its modern forms, which allows to ensure the protection of the financial and foreign economic interests of the state. The experience of the countries of the European Union on the organization and implementation of customs control is analyzed. It was noted that the customs administrations act on the basis of an integrated approach, concentrating efforts in certain areas. In addition, the work of the customs authorities is carried out on the basis of a strategy. It has been established that the activities of the customs authorities are simultaneously aimed at increasing the efficiency and simplifying customs procedures. It was emphasized that this was facilitated by a significant level of digitalization of processes. The concepts of "post-customs control" and "customs post-audit" are considered, their features are determined. Attention is focused on the use of post-audit customs as a modern form of customs control, which makes it possible to effectively fulfill the tasks assigned to the customs authorities. The specificity of its use in different countries of the European Union (France, Bulgaria, Ireland, Germany and others) has been investigated. The ways of improving the activities of customs authorities in the field of control, which are of interest for further adaptation in Ukraine, have been identified. Namely: development of modern digital technologies and infrastructure; cooperation with other national and international regulatory bodies; introduction of a customs post-audit system; further harmonization of customs legislation with the normative acts of European countries, etc.

Keywords: customs control, simplification of customs procedures, customs clearance, customs post-audit, foreign experience.

Постановка проблеми. За результатами 2020 р. Україна здійснювала зовнішньоторговельні операції з партнерами, які знаходились у 234 країнах світу. При цьому експорт товарів становив 49212,9 млн. дол. США, а імпорт – 54091,3 млн. дол. [1]. Лібералізація зовнішньоекономічної діяльності, процеси європейської інтеграції, підвищують значущість ефективної організації митних процедур та формальностей, пов'язаних зі здійсненням митного контролю товарів та транспортних засобів, що перетинають митний кордон нашої країни задля забезпечення належного рівня національної безпеки, захисту економічних інтересів країни, а також розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

Констатуємо, що здійснюючи вплив на економічну та фінансову безпеку держави, митний контроль виступає одним з ключових завдань митних органів кожної країни. А його основною метою є «забезпечення законного переміщення осіб, товарів та транспортних засобів через митний кордон, в тому числі повне та своєчасне адміністрування митних платежів» [2].

Враховуючи сучасні виклики та загрози (терористичні акти, міжнародна організована злочинність тощо), провідні європейські країни приділяють значну увагу формуванню системи митного контролю, розвитку його сучасних форм та запровадженню технологій, спрямованих на підвищення ефективності та одночасне спрощення та гармонізацію митних процедур, що надає змогу забезпечити захист фінансових і зовнішньоекономічних інтересів держави.

Стратегічний курс України до Європейського Союзу (ЄС) потребує формування єдиних принципів застосування митного законодавства, поглиблення співробітництва в цій сфері для нівелювання негативних впливів та зменшення ймовірних ризиків під час контролю за переміщенням товарів.

Тому, аналіз вищевказаних практик представляє інтерес для України, дозволяючи, за умов належної адаптації, обрати ефективні напрями удосконалення організації національної системи митного контролю, доведення її до рівня європейських стандартів, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням формування митної політики та здійснення митного контролю присвячено праці таких авторів: Годованець О. [2], Калуга Н., Караваєв Т., Мережко Н. [3].

Проблеми розвитку митної справи в контексті процесів євроінтеграції України зна-

ходяться в полі зору таких дослідників, як: Брендак А. [4], Десятнюк О. [5], Комаров О. [6], Корнійчук Н. [7], Красівський О. [8], Саварець А. [9], Товт В. [8], Харкавий М. [5].

Досвід ряду країн щодо вдосконалення процедур митного контролю та митного оформлення товарів, запровадження технічних засобів відображено в працях таких науковців, як: Бодров С. [10], Молдаван Е. [11], Несторишен І. [10], Петрова І. [12], Прус Л. [10], Разумова О. [13].

Основне нормативно-правове підґрунтя системи митного контролю країн ЄС закладено у відповідних документах, серед яких: Митний кодекс ЄС; митні стандарти, інші нормативні документи [14–16] та законодавчі акти країн (кодекси, закони, інструкції, керівництва), які в межах норм співтовариства детально регулюють та відображають організаційно-правові національні особливості його здійснення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, враховуючи динамічність зовнішньоекономічних процесів, наявність сучасних викликів та ризиків, дослідження європейського досвіду організації митного контролю потребує додаткової уваги та опрацювання.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є дослідження передових європейських практик організації митного контролю та визначення тих, які представляють інтерес для адаптації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В сучасних умовах, які характеризуються розвитком торгових відносин між країнами світу, система митного контролю повинна бути ефективною, дієвою, здатною оперативно реагувати на небезпечні ситуації та одночасно спрощувати митне оформлення для учасників зовнішньоекономічної діяльності.

У відповідь на сучасні виклики в сфері міжнародної торгівлі, митні адміністрації країн ЄС формують та реалізують відповідну політику в цій сфері, спрямовуючи зусилля на боротьбу з шахрайством, тероризмом і організованою злочинністю; сприяючи веденню справедливої і відкритої торгівлі, безпечності ланцюга поставок.

З цією метою митні адміністрації діють на основі комплексного підходу, концентруючи зусилля за такими напрямками: захист фінансових інтересів ЄС і держав-членів; захист ЄС від недобросовісної і незаконної торгівлі та надання підтримки законній господарській діяльності; забезпечення охорони та безпеки

ЄС і його населення, захист навколишнього середовища у співпраці з іншими органами влади; підтримка доцільного балансу між митним контролем та сприянням законній торгівлі [9, с. 16; 17, с. 151].

Слід вказати, що робота митних органів, в тому числі і організація митного контролю, в країнах ЄС здійснюється на стратегічних засадах, тобто у відповідності до сформованих стратегій розвитку митної сфери. Відповідними документами визначено основні стратегічні цілі, задачі державної митниці, шляхи забезпечення оптимальної реалізації митних процедур, посилення боротьби із незаконною міжнародною торгівлею, контрабандою, загрозами національній і міжнародній безпеці. При цьому митні органи активно співпрацюють з іншими органами влади.

Заслугує на особливу увагу курс на спрощення митних процедур стосовно міжнародних вантажів, що реалізується на основі принципу вибіркової при здійсненні митного контролю, який має «демократичне та альтернативне підґрунтя» і цілком відповідає основним положеннями Кіотської конвенції [15], яка виступає орієнтиром для побудови ефективної системи митного регулювання.

На практиці це знаходить прояв у відсутності перевірки товарів у повному обсязі та виборі форми митного контролю на підставі результатів автоматизованої системи аналізу та управління ризиками (через перегляд електронної копії митної декларації) [5].

Аналіз досвіду європейських країн в сфері організації митного контролю дозволив відзначити високий рівень цифровізації процесів. Використання інформаційних систем, функціонально сумісних з аналогами в інших країнах, значно спростило ряд митних процедур, забезпечило їх доступність, безпечність та контрольованість. Так, в країнах ЄС запроваджена «Електронна митниця» (e-Customs), що передбачає створення безпаперового середовища, в якому функціонують митні адміністрації та суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності. Зазначимо, що такі рішення цілком відповідають загальним світовим тенденціям і дозволяють спростити відповідні процедури, підвищити якість роботи та оптимізувати витрати.

Слід акцентувати увагу на тому, що митний кодекс ЄС виокремлює поняття «пост-митний контроль» та «митний пост-аудит».

Пост-митний контроль передбачає пост-митну перевірку декларацій, яка може проводитись в приміщеннях декларанта або особи, що

володіє вищевказаними документами та інформацією для комерційних цілей. При цьому митні органи мають можливість після випуску товарів (через власну ініціативу або на прохання декларанта) скорегувати декларації. Перевірці може підлягати й товар. Якщо в результаті буде виявлено надання невірних або неповних відомостей, митними органами вживаються заходи, спрямовані на урегулювання ситуації з урахуванням нової інформації [14, ст. 78].

Певний інтерес представляє митний пост-аудит, як одна з форм митного контролю, яка здійснюється посадовими особами митних органів, дозволяє використання різних аналітичних процедур та спрямована на підвищення ефективності поставлених завдань (запобігання втрат державного бюджету, покращення рівня адміністрування митних платежів, захист внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції з боку імпортерів).

Практична реалізація концепції митного пост-аудиту передбачає, що відповідні митні процедури здійснюються не під час безпосереднього транспортування товарів у пункті пропуску (митниці), а після завершення митного оформлення та переміщення їх в сферу обігу. Митні органи, використовуючи методи аналізу ризиків та аудиту, у плановому чи позаплановому порядку, здійснюють перевірки систем звітності та обліку товарів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, що дозволяє спростити процедури під час митного оформлення.

Слід констатувати, що сьогодні такий підхід використовується у провідних країнах світу, в тому числі ЄС, забезпечуючи більш ніж 30% усіх митних платежів. Наряду з Митним кодексом ЄС, процедура проведення митного пост-аудиту регламентується національним законодавством.

Так, наприклад, у Франції використовується двоступеневий митний контроль, який передбачає певні рівні (табл. 1).

Однак, звертаючи увагу на такі практики та можливості їх адаптації до вітчизняних умов, слід погодитись з авторами дослідження [9, с. 6] стосовно необхідності високого рівня інформаційно-аналітичного забезпечення даної моделі митного контролю.

У Болгарії основні організаційно-методичні засади митного пост-аудиту унормовано в «Керівництві для здійснення митного пост-аудиту». Слід вказати, що регіональні митні органи, з метою підтвердження достовірності даних, вказаних в митній декларації, мають право після випуску вантажу здійсню-

Таблиця 1

Рівні митного контролю, які практикуються во Франції

№	Назва рівня	Основні характеристики
1	Формальний	суцільна перевірка наявності та правильності оформлення документів, яка здійснюється спеціальними аудиторсько-аналітичними службами без виїзду на підприємство (на основі ґрунтового аналізу документів) або митними аудиторами безпосередньо на об'єкті
2	Фундаментальний	вибірковий аудит відповідності товарів представленим документам, обґрунтованості пільг тощо

Джерело: складено за даними [8; 9]

вати в процесі виїзної або невиїзної перевірки контроль документації та відомостей про експортно-імпорتنі операції з задекларованими товарами. При цьому термін проведення таких заходів регламентований.

Характерною особливістю митного пост-аудиту в Великобританії є його вибірковість, яка передбачає проведення при найбільш ризикованих операціях та по відношенню до окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. При цьому обсяги та терміни перевірки визначаються митними органами.

Певний інтерес представляє досвід Ірландії, яка акцентує увагу не на фіскальній функції, а контролі та профілактиці, зосереджуючись на консультуванні та підвищенні свідомості учасників зовнішньоекономічних операцій в частині дотримання законодавства. Необхідно також вказати на значущість електронного митного аудиту, який передбачає перевірку достовірності відомостей з використанням баз даних і електронних копій документів, які подаються відповідними суб'єктами на запит контролюючих органів.

Слід відзначити, що митний контроль та перевірки входять до компетенції Відомства доходів Ірландії. А митний аудит здійснюється у таких формах:

- неаудиторське втручання – профільні інтерв'ю у вигляді опитування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності; направлення запитів; фактичний контроль за реєстраторами розрахункових операцій; галузеві огляди; отримання та моніторинг інформації з інших державних і приватних організацій; відвідування інтернет-сайтів суб'єктів підприємництва тощо;

- аудиторські перевірки – виїзні, які здійснюються за результатами оцінки та аналізу профільних ризиків діяльності платника податків; виїзні на випадковій основі (за допомогою автоматизованої програми випадкового відбору); повторні аудиторські перевірки; електронні аудиторські перевірки;

- спеціальні (кримінальні) розслідування [13, с. 167].

Виокремлення певних напрямів є характерним і для організації митного аудиту в Німеччині. Серед основних з них: митний аудит (перевірка коду класифікації товарів, повноти наданої інформації, розрахунку митної вартості, наявності документів про пільги, наявності антидемпінгових та компенсаційних мит); аудит преференцій (перевірка преференцій при експорті товарів на основі міжнародних договорів чи права ЄС); зовнішній аудит (перевірка експорту, імпорту, заявлених коштів на банківських рахунках); аудит у сфері управління повітряним рухом [12, с. 123].

Висновки. В умовах євроінтеграційних процесів підвищується значущість ефективної організації митних процедур та формальностей, пов'язаних зі здійсненням митного контролю товарів та транспортних засобів, що перетинають митний кордон. Провідні європейські країни приділяють значну увагу формуванню системи митного контролю та мають значні напрацювання в цій сфері, які представляють інтерес для подальшої адаптації на вітчизняному ґрунті, що сприятиме захисту фінансових і зовнішньоекономічних інтересів держави. А саме: подальший розвиток митних органів з використанням стратегічного підходу; запровадження сучасних цифрових технологій та розвиток інфраструктури; покращення інформаційно-аналітичної роботи митних органів на базі співпраці з іншими національними та міжнародними контролюючими органами; запровадження системи митного пост-аудиту; подальша гармонізація митного законодавства в сфері контролю з нормативними актами європейських країн.

Однак, запровадження таких ініціатив потребує формування відповідних механізмів реалізації за кожним напрямом, поглиблений аналіз та коригування нормативно-правової бази, що складає перспективи подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 02.10.2021).
2. Годованець О.В. Митний контроль: сутність та економічний зміст. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2016. Вип. 20. Ч. 1. С. 159–163.
3. Мережко Н., Караваєв Т., Калуга Н. Подолання бар'єрів у міжнародній торгівлі через спрощення митних процедур. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018. № 3. С. 5–20.
4. Брендак А.І. Стратегічні напрями розвитку системи управління митними ризиками в контексті євроінтеграції України. *Державне управління: теорія та практика. Серія: Соціальна й економічна політика*. 2017. № 2. С. 57–65.
5. Десятнюк О.М., Харкавий М.О. Новітня парадигма реалізації митного контролю в умовах спрощення митних процедур. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_3_4 (дата звернення: 02.10.2021).
6. Комаров О.В. Адміністрування митних ризиків як сучасний механізм підвищення ефективності митних процедур. *Митна безпека*. 2014. № 1. С. 26–33.
7. Корнійчук Н.І. Проблеми та напрями вдосконалення митного контролю і митного аудиту. *Економіка та митно-правові відносини*. 2019. Вип. 9-10. С. 64–70.
8. Красівський О., Товт В. Особливості та проблеми здійснення митного контролю в контексті європейської інтеграції. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9. № 1. С. 106–111. DOI: <https://doi.org/10.15421/152110>
9. Саварець А.В. *Український та зарубіжний досвід побудови митних органів: рекомендації для сучасної України: консультативна робота*. Київ : ГО «ІЕДПК», 2017. 24 с.
10. Прус Л.Р., Несторишен І.В., Бодров С.В. Аналіз використання технічних засобів митного контролю у морських пунктах пропуску: вітчизняний та світовий досвід. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2013. № 4(41). С. 26–31.
11. Молдован Е.С. Зарубіжний досвід автоматизації здійснення процедур митного контролю та митного оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон водними транспортними засобами. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2017. № 1. С. 124–134.
12. Петрова І. Митна служба Німеччини в інтегрованій системі митних служб Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 121–126.
13. Разумова О. Забезпечення митної безпеки України з урахуванням зарубіжного досвіду. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 166–169. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.5.30>
14. Commission Regulation (EEC) № 2454/93. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993R2454:EN:HTML> (дата звернення: 05.10.2021).
15. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Киотська конвенція) : Рада митного співробітництва 18.05.1973 р. у редакції Брюсельського Протоколу 1999 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643 (дата звернення: 05.10.2021).
16. Про встановлення Митного кодексу Союзу: Регламент Європейського парламенту і ради (ЄС) від 9 жовтня 2013 року № 952/2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/984_009-13/print (дата звернення: 02.10.2021).
17. Чуприна О.О. Стратегічні основи регулювання міграційних процесів в умовах сучасної трансформації економіки України : моногр. Кривий Ріг : Вид. Р.А. Козлов, 2018. 347 с.

REFERENCES:

1. Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 02 October 2021).
2. Hodovanets, O.V. (2016) Mytnyi kontrol: sutnist ta ekonomichniy zmist [Customs control: essence and economic content]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomichni nauky*, issue 20, vol. 1, pp. 159–163. (in Ukrainian)
3. Merezko, N., Karavaiev, T. & Kaluha, N. (2018) Podolannia barieriv u mizhnarodnii torhivli cherez sproshchennia mytnykh protsedur [Overcoming barriers to international trade through simplification of customs procedures]. *Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo*, no. 3, pp. 5–20. (in Ukrainian)
4. Brendak, A.I. (2017) Stratehichni napriamy rozvytku systemy upravlinnia mytnymy ryzykamy v konteksti yevrointehratsii Ukrainy [Strategic directions of development of the customs risk management system in the context of Ukraine's European integration]. *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka. Serii: Sotsialna y ekonomichna polityka*, no. 2, pp. 57–65. (in Ukrainian)

5. Desiatniuk, O.M. & Kharkavyi, M.O. (2015) Novitnia paradyhma realizatsii mytnoho kontroliu v umovakh sproshchennia mytnykh protsedur [The latest paradigm of customs control in terms of simplification of customs procedures]. *Efektivna ekonomika*, no. 3. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_3_4 (accessed 02 October 2021).
6. Komarov, O.V. (2014) Administruvannia mytnykh ryzykiv yak suchasnyi mekhanizm pidvyshchennia efektyvnosti mytnykh protsedur [Customs risk administration as a modern mechanism for improving the efficiency of customs procedures]. *Mytna bezpeka*, no. 1, pp. 26–33. (in Ukrainian)
7. Korniiuchuk, N.I. (2019) Problemy ta napriamy vdoskonalennia mytnoho kontroliu i mytnoho audytu [Problems and directions of improvement of customs control and customs audit]. *Ekonomika ta mytno-pravovi vidnosyny*, no. 9-10, pp. 64–70. (in Ukrainian)
8. Krasivskiy, O. & Tovt, V. (2021) Osoblyvosti ta problemy zdiisnennia mytnoho kontroliu v konteksti yevropeiskoi intehratsii [Features and problems of customs control in the context of European integration]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, vol. 9, no. 1, pp. 106–111. DOI: <https://doi.org/10.15421/152110> (in Ukrainian)
9. Savarets, A.V. (2017) Ukrainskyi ta zarubizhnyi dosvid pobudovy mytnykh orhaniv: rekomendatsii dlia suchasnoi Ukrainy: konsultatyvna robota [Ukrainian and foreign experience in building customs authorities: recommendations for modern Ukraine: consultative work]. Kyiv: HO «IEDPK», 24 p. (in Ukrainian)
10. Prus, L.R., Nestoryshen, I.V. & Bodrov, S.V. (2013) Analiz vykorystannia tekhnichnykh zasobiv mytnoho kontroliu u morskyykh punktakh propusku: vitchyzniani ta svitovy dosvid [Analysis of the use of technical means of customs control at maritime checkpoints: domestic and international experience]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, no. 4(41), pp. 26–31. (in Ukrainian)
11. Moldovan, E.S. (2017) Zarubizhnyi dosvid avtomatyzatsii zdiisnennia protsedur mytnoho kontroliu ta mytnoho oformlennia tovariv, shcho peremishchuiutsia cherez mytnyi kordon vodnymy transportnymy zasobamy [Foreign experience in automating customs control procedures and customs clearance of goods moving across the customs border by water vehicles]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*, no. 1, pp. 124–134. (in Ukrainian)
12. Petrova, I. (2019) Mytna sluzhba Nimechchyny v intehrovanii systemi mytnykh sluzhb Yevropeiskoho soiuzu [German customs service in the integrated system of customs services of the European Union]. *Pidpriumnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 1, pp. 121–126. (in Ukrainian)
13. Razumova, O. (2019) Zabezpechennia mytnoi bezpeky Ukrainy z urakhuvanniam zarubizhnogo dosvidu [Ensuring customs security of Ukraine taking into account foreign experience]. *Pidpriumnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 5, pp. 166–169. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.5.30> (in Ukrainian)
14. EUR-lex (1993) Commission Regulation (EEC) № 2454/93. Available at: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31993R2454: EN:HTML> (accessed 05 October 2021).
15. Rada mytnoho spivrobotnytstva (1999) Mizhnarodna konventsiiia pro sproshchennia i harmonizatsiiu mytnykh protsedur (Kiotska konventsiiia), 18.05.1973 r. u redaktsii Briuselskoho Protokolu 1999 r. [International Convention on the Simplification and Harmonization of Customs Procedures (Kyoto Convention): Customs Cooperation Council of 18 May 1973, as amended by the Brussels Protocol of 1999]. Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_643 (accessed 05 October 2021).
16. European Parliament (2013) Pro vstanovlennia Mytnoho kodeksu Soiuzu: Rehlament Yevropeiskoho parlamentu i rady (leS) vid 9 zhovtnia 2013 roku № 952/2013 [On the establishment of the Union Customs Code: Regulation of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 no. 952/2013]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/984_009-13/print (accessed 02 October 2021). (in Ukrainian)
17. Chupryna, O.O. (2018) Stratehichni osnovy rehuliuвання mihratsiinykh protsesiv v umovakh suchasnoi transformatsii ekonomiky Ukrainy: monohr. [Strategic bases of regulation of migration processes in the conditions of modern transformation of economy of Ukraine: monograph]. Kryvyi Rih: Vyd. R.A. Kozlov, 347 p. (in Ukrainian)